

هراس اخلاقی ره‌یافتی برای فهم شیعه‌هراسی

سید محمد ذوالفقاری^۱

چکیده:

«اسلام‌هراسی» و «شیعه‌هراسی» یکی از مهم‌ترین چالش‌های فراروی جهان اسلام است؛ این موضوع از دهه‌های پایانی قرن گذشته تا کنون تأثیرات عمیقی بر کشورهای اسلامی داشته است. نوشته حاضر با روش توصیفی-تحلیلی سعی دارد چیستی و چگونگی توسعه‌ی پروژه‌ی شیعه‌هراسی را با استفاده از مفهوم کلیدی هراس اخلاقی و چارچوب نظریه‌ی تحلیل گفتمان^۲ به عنوان روشی در تحلیل داده‌های کتابخانه‌ای، آمار و اطلاعات کمی و کیفی رسانه‌ها بررسی کند. به بیان دیگر در این پژوهش از مفهوم هراس اخلاقی به منظور تبیین ماهیت شیعه‌هراسی و از تحلیل گفتمان ارنستو لاکلا^۳ و شنتال موفه^۴ به عنوان چارچوب نظری برای تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود.

واژگان کلیدی: هراس اخلاقی، اسلام‌هراسی، شیعه‌هراسی، اسلام‌ستیزی، افکار

عمومی، رسانه.

۱. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی و پژوهشگر پژوهشکده مطالعات منطقه‌ای جامعه المصطفی العالمیه.

Mohammad.zolfagari@gmail.com ، تاریخ دریافت: ۹۳/۱/۱۸ تاریخ تصویب: ۹۳/۲/۲۵

۲. discourse analysis

۳. E-Laclau

۴. C.Moufee

چارچوب نظری تحقیق

در این پژوهش روش گفتمان لاکلا و موفه به عنوان روش پردازش داده‌ها و چارچوب نظری در نظر گرفته شده است. این روش به طور خلاصه دارای ویژگی‌های زیر است^۱

- ۱- گفتمان صرفاً به ترکیبی از گفتار و نوشتار اطلاق نمی‌گردد، بلکه گفتمان مجموعه‌ای معنادار از علائم و نشانه‌های زبان شناختی و فرا زبان شناختی تعریف می‌شود؛
- ۲- گفتمان در این مفهوم تأکیدی است به این واقعیت که هر صورت‌بندی اجتماعی دارای معنی است؛
- ۳- گفتمان در این معنا نه تنها جای ایدئولوژی بلکه جای اجتماع نشسته و آن را به مثابه یک متن (ساختاری مبتنی بر قواعد گفتمان که تأکید بر ویژگی نمادین روابط اجتماعی دارد) تصویر و تحلیل می‌کند؛
- ۴- در نگاه ایشان برخلاف سوسور گفتمان‌ها قادر به اتمام و انسداد از تمایزات مفاهیم و هویت‌ها نیستند؛
- ۵- در این رویکرد، مرکزیت امر سیاسی مفروض گرفته شده و با بهره‌گیری از مفاهیمی نظیر: سلطه یا هژمونی^۲، ضدیت^۳، مفصل‌بندی^۴، منطق تمایز^۵، دال‌های شناور^۶ و... به تعمق و مذاقه درباره پدیده‌های سیاسی- اجتماعی می‌نشیند؛
- ۶- در این نگرش هویت‌های اجتماعی و سیاسی محصول گفتمان‌ها فرض می‌شود.^۷

۱. رک: داوود فیرجی، قدرت، دانش و مشروعیت در اسلام (دوره میانه). تهران، نشر نی، ۱۳۷۸. و سید صادق حقیقت، روش‌شناسی علوم سیاسی. قم، دانشگاه علوم انسانی مفید، ۱۳۸۷.

۲. hegemony

۳. antagonism

۴. articulation

۵. the logic of difference

۶. Floating signifiers

۷. محمدرضا تاجیک، گفتمان، پادگفتمان و سیاست. تهران، موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۳، ص ۲۱.

تعریفی اجمالی از اسلام‌هراسی و شیعه‌هراسی

اسلام‌هراسی و شیعه‌هراسی را می‌توان به عنوان «ترس یا تنفر از اسلام [یا تشیع]، مسلمانان و فرهنگ اسلامی [شیعی]» به ویژه زمانی که ترس از آن به عنوان یک نیروی سیاسی مطرح باشد^۱ تعریف نمود. اگرچه این واژه به تازگی وارد ادبیات سیاسی و اجتماعی شده است، اما از آنجا که ترس و تنفر از اسلام جنبه تاریخی داشته و به جنگ‌های صلیبی بازمی‌گردد تعبیر «واژه‌ای جدید برای ترس‌های قدیمی» تعبیری درست می‌نماید.^۲ اسلام‌هراسی یک پدیده چند وجهی است که ابعاد سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و تاریخی را در بردارد. یکی از این وجوه، ابعاد دینی و فرهنگی است؛ می‌دانیم بعد دینی از سویی به اعتقادات و از سوی دیگر به رفتار مسلمانان و شیعیان، در چشم‌انداز دیگران باز می‌گردد؛ که با اضافه شدن عنصر هراس ترکیب و ماهیتی نو می‌یابد. طرح این معنا در ادبیات سیاسی را می‌توان در ادامه فروپاشی نظام دوقطبی و معرفی اسلام سیاسی به عنوان رقیب غرب لیبرال دموکرات پی گرفت.^۳

آنچه این نوع از شناخت و هراس را برجسته می‌سازد ترجمه و انتشار آن به نگاه‌های استراتژیک و امنیتی و وارد شدن آن در مناسبات و تعاملات سیاسی است.^۴ غلبه‌ی این رویکرد امنیتی در تعاملات حوزه قدرت و سیاست، منجر به انحراف داد و ستدهای سیاسی از مسیر متعارف؛ و شکل‌گیری سیاست‌های ناظر به حذف رقیب به عنوان یک خطر امنیتی می‌گردد. علاوه بر این سایه افکننده مسائل امنیتی بر مسائل عادی و معمول حوزه سیاست و اجتماع، دایره‌ی فکر، اندیشه و عمل سیاسی مبتنی بر اعتدال را به نفع زیادخواهی، مضیق کرده و مسیر منازعات مبتنی بر قدرت سخت را هموار می‌سازد.

۱. new oxford American dictionary, ۲۰۰۷.

۲. محمد توپراک، اسلام‌هراسی در غرب، چرا آنها از اسلام متنفرند، مندرج در اسلام‌هراسی پس از ۱۱ سپتامبر علل روندها و راه حل ها، تهران، پژوهشکده فرهنگ هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۳۶.

۳. رک: ساموئل هانتگینتون، برخورد تمدن‌ها و بازسازی نظم جهانی، ترجمه محمد علی حمید رفیعی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۸. و ابراهیم متقی، رویارویی غرب معاصر با جهان اسلام، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، ۱۳۷۸.

۴. سید محمد کاظم سجاد پور، بنیاد استراتژیک اسلام‌هراسی، مندرج در: اسلام‌هراسی پس از ۱۱ سپتامبر علل روندها و راه حل‌ها، پیشین، ص ۲۶.

همانطور که گفته شد زمان چندانی از ورود مفهوم "اسلام‌هراسی" و "شیعه‌هراسی" به ادبیات سیاسی و اجتماعی نمی‌گذرد بنابراین ضروری است تا با استفاده از ادبیات نظری علوم اجتماعی و سیاسی به فهم وجوه این مفهوم بپردازیم.

هراس اخلاقی رهیافتی برای فهم شیعه‌هراسی

سال ۱۹۶۴م در ساحل دور افتاده‌ای در انگلستان؛ روز یکشنبه‌ای دو گروه از جوانان با یکدیگر درگیر شده و خسارات بالنسبه کمی در حدود چند صد پوند به اموال عمومی و اموال مردم وارد ساختند. پلیس با بزرگ‌نمایی مسئله، بیش از صد جوان را به اتهام دخالت در موضوع بازداشت کرد و رسانه‌ها نیز به گونه‌ای موضوع را پوشش دادند که گویی شورش بزرگ در منطقه واقع شده است.

استنلی کوهن که در لندن و در رشته‌ی جامعه‌شناسی فارغ‌التحصیل شده بود؛ به بررسی عدم تناسب پاسخ رسانه‌ها و مردم به این پدیده پرداخت، وی پس از بررسی موضوع برای نشان دادن عدم تناسب مآووع و پاسخ‌های اجتماعی از اصطلاح "هراس اخلاقی" برای تبیین موضوع استفاده کرد.^۱

به نظر کوهن در دوره‌ای که هراس اخلاقی به وجود می‌آید برخی افراد، گروه‌ها و یا حتی شرایط می‌توانند به عنوان تهدیدی بر ارزش‌ها و هنجارهای حاکم جامعه معرفی شوند. رسانه‌ها با برجسته‌سازی و گزینش‌گری اقدام به برجسته نشان دادن این تهدید می‌کنند و از سوی دیگر روزنامه نگاران، علمای مذهبی، سیاست‌مداران و دیگر نخبگان اجتماعی اقدام به مرزبندی اخلاقی با تهدید به وجود آمده می‌کنند.^۲ متخصصان اجتماعی نیز علل بروز واقعه را از منظر خود بیان کرده و برای حل آن راه‌حلهایی پیشنهاد می‌کنند. بعد از گذشت چندماه یا چندسال موج نگرانی به وجود آمده فروکش کرده و رسانه‌ها و مردم به مطالب دیگری توجه نشان می‌دهند.

۱. cohen, Stanley. *Folk devils and moral panics*, ۱۹۷۲, (۳rd ed) londo routledge ۲۰۰۲.

۲. محمود شهبازی، درس گفتارهای نظریه فرهنگ، تنظیم روح الله دهقانی، قم، دانشگاه باقر العلوم علیه السلام، ۱۳۹۲، ص ۲۰.

هراس اخلاقی به عنوان یک رویکرد ذهن‌گرایانه مبتنی بر تحریفی است که از واقعیت در ذهن مخاطب رسانه ایجاد شده است. عامل این تحریف کارفرمایانی هستند که با استفاده از ابزار رسانه افکار عمومی را در مسیر منافع خود جهت دهی می‌کنند. این کارفرمایان پشت سنگرهای مفاهیم عام اخلاقی و با استفاده از انواع و اقسام رسانه‌ها به حساسیت بالای مردم به برخی از مسائل اجتماعی که نوعاً به عنوان تهدید علیه نظم اجتماعی مطرح می‌شود، دامن می‌زنند. هدف هجمه‌های سازماندهی شده از سوی سیاستمداران، دیوان‌سالاران، قانون‌گذاران و فعالان اجتماعی، اصحاب مطبوعات و صاحب‌نفوذانی که دانسته یا نادانسته به این وضعیت دامن‌زده و موجب تشدید وضعیت می‌شوند جماعتی هستند که استتلی کوهن آنها را "جماعت اهریمنی" یا "شیاطین قوم"^۱ می‌نامد؛ که موجب نقض نظم اجتماعی می‌شوند.^۲

همان‌گونه که گفته شد بنا به نظریه کوهن، نقش رسانه‌ها و به تبع آن افکار عمومی در ایجاد هراس اخلاقی انکار ناشدنی است. رسانه‌ها با جنجال‌آفرینی و شایعه‌پراکنی به آشوب‌های اخلاقی دامن می‌زنند و خواسته یا ناخواسته هراس اخلاقی به وجود می‌آورند. از آنجا که ایجاد هراس اخلاقی نیازی به وجود عمد در اقدامات رسانه‌ها نیست، بلکه کافی است که رسانه‌ها با گزینش‌گری رسانه‌ای اقدام به انتشار اخبار و داده‌ها نمایند و همین امر می‌تواند نگرانی، اضطراب و هراس را در دل مردم ایجاد نماید.^۳

یکی از دلایل گسترش نظریه هراس اخلاقی آن است که این نظریه بر پایه غیریت‌سازی گفتمان‌ها در دنیای مملو از رسانه‌های مدرن بنا شده است، دنیایی که در آن گفتمان‌ها با غیریت‌سازی، خط‌کشی، هژمونی، ضدیت، مفصل‌بندی، منطق‌تمایز و... راه خود را از گفتمان رقیب جدا می‌کند. گفتمان‌های در حال نزاع بر اساس ذات مقوله‌ی گفتمان و با استفاده از هراس اخلاقی دو دسته خودی و غیر خودی؛ ما و آنها،

۱. folk devils.

۲. رک: رژیم بین‌المللی هراس اخلاقی: نقش رسانه‌ها، دکتر علی حسین نجفی‌ابرناد و سید مهدی سیدزاده،

تحقیقات حقوقی، دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۱، شماره ۸.

۳. همان.

ایجاد می‌کند. شیعه‌هراسی به مثابه هراس اخلاقی، هراسی است که در گام نخست توسط غرب در بستر سیاست راهبردی اسلام ستیزی در خارج از جهان اسلام، در گام دوم توسط گفتمان اسلام سنی و در گام سوم توسط گفتمان سلفی افراطی و تکفیری در درون جهان اسلام دامن زده شده و تشدید می‌شود.

گفتمان سلفی افراطی و تکفیری با دال مرکزی توحید (با قرائتی خاص خود) به مفصل‌بندی دال‌های دیگری همچون عبادت، شرک، سعادت، معاد، تکفیر، حق مطلق و... دست می‌ازند. نتیجه این نوع مفصل‌بندی تولد چشم‌اندازی تنگ و مضیق است «که انحصارطلبانه مدعی مسلمانی است و همه را جز خود، کافر می‌شمرد. فرقه‌ای خودخوانده که با به تن در کشیدن جامه‌ی انتساب به سلف صالح، و با طرح ادعای وحدت در فضای بی‌مذهب، با بنیان وحدت مخالف است. سلفیه، یعنی همان بستر وهابیت، مدعی است که هیچ مذهبی وجود ندارد و باید به عصر سلف، یعنی دوران صحابه، تابعین و تابعین تابعین بازگشت و از همه‌ی دست‌آوردهای مذاهب که حاصل قرن‌ها تلاش و جست‌وجوی عالمان فرقه‌ها بوده و اندوخته‌ای گران‌سنگ از فرهنگ اسلامی در ابعاد گوناگون پدید آورده است و با پاسداشت پویایی اسلام و فقه اسلامی، آن را به پاسخ‌گویی به نیازهای عصر توانا ساخته است، چشم پوشید و اسلام بلامذهب را اختیار کرد.

سلفیه، دستی به دعوت بلند می‌کند و می‌گوید: بیایید با کنار گذاشتن همه‌ی مذاهب، به سوی یگانه شدن برویم؛ اما با دست دیگر، شمشیر تکفیر بر می‌کشد و مدعی است که با حذف دیگران از جامعه‌ی اسلامی و راندن آنان به جمع کفار، جامعه‌ی اسلامی را یک‌دست می‌کند. در پشت این دعوت به بی‌مذهبی، نوعی مذهب نهفته است؛ بلکه دعوت، خود نوعی مذهب است، آن‌هم مذهبی گرفتار چنگال جمود و تنگ‌نظری که اسلام را به صورت دینی بی‌تحرك، بی‌روح، ناقص و بی‌جاذبه تصویر می‌کند و با احیای خشونت و تعصب، راه را بر هرگونه نزدیک شدن به هم دیگر می‌بندد.^۱

۱. محمد سعید رمضان البوطی، سلفیه بدعت یا مذهب، ترجمه حسین صابری، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۸۷، ص ۱۶.

شاخصه‌های هراس اخلاقی

پژوهشگران خصوصیات متعددی را برای هراس اخلاقی ذکر کرده‌اند، که از جمله این خصوصیات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

(۱) نگرانی^۱

در هراس اخلاقی همیشه این نگرانی و دل‌مشغولی وجود دارد که رفتار یا گروه مورد نظر تأثیر منفی بر جامعه گذاشته و تهدیدی برای دیگر افراد جامعه به شمار می‌رود. این نگرانی ممکن است توسط عوامل مختلفی ایجاد شده باشد، ولی در جوامع مدرن این نگرانی اغلب از طریق رسانه‌های گروهی منعکس می‌شود.^۲ نگرانی مفهومی انتزاعی نیست، بلکه با متغیرهای مختلف قابل اثبات و نشان دادن است. به عنوان نمونه نگرانی‌ها از طریق راه‌هایی چون نظر سنجی، پوشش رسانه‌ای، پیشنهاد قانون‌گذاری تعداد جلب و بازداشت افراد و حرکت‌های اجتماعی قابل اندازه‌گیری است. با توجه به پوشش وسیع اخبار در رسانه‌های سایبری امروزه میزان نگرانی و توجه افراد به موضوعات از طریق میزان پوشش اینترنتی موضوع و نحوه مراجعه افراد به موتورهای جستجوی اینترنتی به صورت عینی قابل بیان و اندازه‌گیری است. در خصوص موضوع بحث یعنی مقوله شیعه‌هراسی علما، خطبا، نویسندگان و در رسانه‌های سنتی دینی مانند منابر و رسانه‌های مدرن که لزوماً دینی هم نیستند نگرانی خود از انتشار تشیع در قلمرو اسلام سنی را اعلام داشته‌اند.

بطور مثال شیخ الازهر پس از سقوط حسنی مبارک و باز شدن نسبی فضای سیاسی در مصر و احساس تحرکاتی از سوی شیعیان مصری مثل تأسیس حزبی سیاسی که هیچ‌گاه تحقق پیدا نکرد و تأسیس حسینیه‌ای که از اساس نادرست بود. در ضمن سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های خود به این نگرانی اشاره داشته و در اظهارات خود مدام بر

۱. concern

۲. Rohloff, a., & Wright, s. (۲۰۱۰). Moral Panic and Social Theory Beyond the Heuristic. *Beyond the heuristic. current sociology*, p ۴۰۴.

مبارزه با مد و انتشار تشیع تاکید کرده است.^۱ همچنین روزنامه الاخبار الجزایر ضمن سلسله یادداشت‌ها و مصاحبه‌هایی با آیت الله تسخیری رئیس وقت مجمع تقریب مذاهب اسلامی از نگرانی انتشار تشیع در این کشور می‌گوید.^۲ تاکید بر مبارزه با انتشار تشیع به خبر ثابت پارلمان سودان^۳ تبدیل شده است. شاهدی دیگر بر این نگرانی توجه کاربران اینترنتی در جهان اهل سنت است که پیگیر مسأله‌ی تشیع بوده و این موضوع تشیع را با عباراتی همچون الروافض که بیان‌گر برداشتی منفی نسبت به مکتب تشیع است می‌باشد جستجو می‌کنند.

ارتزاز و شرودهای جستجوی نقطه الروافض در چند کشور عربی^۴

نمودار فوق به روشنی نشان می‌دهد در فاصله‌ی سال‌های ۲۰۰۶م (سال وقوع جنگ ۳۳ روزه) تا ۲۰۱۳م در فاصله زمانی جنگ ۳۳ روزه حزب الله لبنان با رژیم صهیونیستی و شروع موج بیداری اسلامی در خاورمیانه، که موجب توجه روز افزون به مکتب تشیع در جهان اسلام شده بود، جستجوی کلید واژه‌ی الروافض نسبت به سال‌های قبل از آن

۱. <http://www.alrashead.net/index.php?prevn&id=۲۹۳۳&typen=۲۹۳/۴/۲۰> تاریخ مشاهده ۹۳/۴/۲۰
۲. <http://www.elkhabar.com/ar/autres/hiwarat/۲۸۷۶۷۵.html> ۱۳۹۳/۴/۱۰ تاریخ مشاهده
۳. <http://www.akhbarelyom.com/news/newdetails/۱۵۹۸۴۱۱/۱/%D۸%A۷%> ر. ک.
۴. <http://www.google.com/trends/explore#q=%D۸%A۷%D۹%۸۴%D۸%B۱%D۹%۸۸%D۸%A۷%D۹%۸۱%D۸%B۶&date=۱/۲F۲۰۰۶/۲۰۹۷m&cmpt=geo>

نوسانی محسوس و در عین حال روندی رو به رشدی داشته است. جستجوی این واژه که حامل بار معنایی منفی نسبت به مکتب تشیع است خود حاکی از نگرانی نسبت به رشد تشیع می‌باشد.

۲) خصومت^۱

جامعه‌ای که دچار هراس اخلاقی شده با مشکل به وجود آمده احساس همدردی نمی‌کند، بلکه جبهه‌ای متشکل از ما، علیه آن‌ها شکل می‌گیرد. روند دشمنی علیه گروه مورد خصومت با روند برچسب زنی ارتباطی تنگاتنگ پیدا می‌کند. نظریه برچسب‌زنی یکی از نظریه‌های مطرح جامعه‌شناسی و به طور خاص در حوزه جامعه‌شناسی انحرافات می‌باشد. برچسب زنی به این معنا است که در درون هر جامعه، واحدهای برخوردار از قدرت و صلاحیت معناگذاری رفتار، این توان و اقتدار خود را در قالب وارد آوردن برچسب کجرو و انگ‌زدن به افراد جامعه عمل می‌پوشانند؛ و این داوری را نیز با تکیه بر پیش‌داوری‌های مبتنی بر الگوهای فرهنگی، خرده فرهنگی یا طبقاتی خودی و در راستای نیل به اهداف و منافع آن فرهنگ، خرده فرهنگ یا طبقه انجام می‌دهند.^۲ نظریه‌پردازان نظریه برچسب‌زنی معتقدند انحراف یک پدیده‌ی اجتماعی است و بر این باورند که کجروی‌های اجتماعی ناشی از عوامل روان‌شناختی یا زیست‌شناختی نیست، بلکه این جامعه است که هویت انحرافی را در افراد پدید می‌آورد. بسیاری از جامعه‌شناسان این نظریه معتقدند که گروه‌های اجتماعی قانون را به وجود می‌آورند و مشخص می‌کنند چه رفتاری و تحت چه شرایطی صورت پذیرد. وقتی قانون وضع گردید، فردی که آن را زیر پا گذارد و نتواند خود را با قوانین گروه سازگار کند، بیگانه یا اجنبی خوانده می‌شود. "هاوارد بکر" معتقد است بر اساس این فرضیه که قوانین را اجتماع می‌سازند و نقش‌ها به طور یکسان توسط افراد رعایت نمی‌شوند نظریه برچسب، به وجود می‌آید.^۳

۱ . hostility

۲ . علی سلیمی و محمد داوری، جامعه‌شناسی کجروی، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول ۱۳۸۰، ص ۶۳۸

۳ . هدایت‌الله ستوده، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، آوای نور، چاپ ششم ۱۳۷۹، ص ۱۳۲ تا ص ۱۳۶.

در روند برچسب زنی استخدام الفاظی خصمانه علیه جامعه شیعه مثل اصطلاحات، الشیعه المتعنه، ابناء المتعنه و... در میان کاربران اینترنت در جهان اهل سنت افراطی نشان دهنده این خصومت سازمان دهی شده است. رابطه این روند خصومت و برچسب زنی با تحولات سیاسی را می توان در تحولات انقلاب مردم بحرین مشاهده نمود. با شروع اعتراضات مردم بحرین علیه خاندان آل خلیفه و ورود نیروهای "درع الجزیره" به جزیره ی بحرین، سازمان رسانه ای آل سعود برای اقناع افکار عمومی برای حضور نظامی در این کشور شیعی، موجی از فضا سازی رسانه ای علیه شیعیان در شبه جزیره به راه انداختند و با انتشار الفاظی خصمانه در مسیر توجیه و همراهی افکار عمومی برای حضور نظامی در بحرین برآمدند.

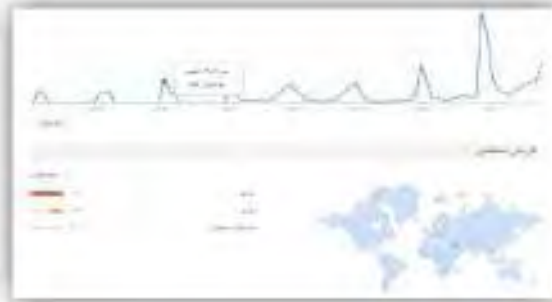
نمودار ذیل روند خصومت و برچسب زنی رسانه ای و توجه افکار عمومی به الفاظ "الشیعه المتعنه" و "ابناء المتعنه" در فاصله ی شروع انقلاب مردم بحرین تا ورود و استقرار نیروهای سعودی در بحرین را در کشور عربستان سعودی نشان می دهد.

رتال جان علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
(نمودار ۲)

همچنین، چنین حالتی را می توان در نمونه ی دیگری همچون واژه "تطییر" به معنای قمه زنی در نمودار ذیل دید.

۱. <http://www.google.com/trends/explore#q=%D8%A7%D9%84%D8%B4%DB%8C%D8%B9%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D8%B9%D8%A9&geo=SA&cmpt=q>

(نمودار ۳)^۱

در نمودار فوق توجه به مفهوم تطبییر از سال ۲۰۰۶م تا اواخر سال ۲۰۱۳م در منطقه خاورمیانه نشان داده شده است این نمودار نشان می‌دهد اگر در طول سالهای ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ فقط در ایام ماه محرم توجه به این واژه گسترش می‌یافته، اما در فاصله سالهای ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ که تعارضات مذهبی در منطقه شدت گرفته است توجه به این مساله به عنوان مفهومی برای تنقیص و شتم جامعه‌ی شیعی مورد توجه بیشتری بوده و در طول سال مورد توجه فزاینده قرار گرفته است. ناگفته نماند واژه‌هایی دیگری همچون حزب اللات الشیعی که آکنده از خصومت با جامعه شیعی و حزب الله لبنان است نیز با شدت گرفتن تعارضات مذهبی همین وضعیت را دارد.

(۳) اجماع^۲

برای پیدایش هراس اخلاقی ضرورتی ندارد که تمامی شهروندان یک کشور از موضوع مورد نظر در هراس باشند، ولی به هر حال می‌بایست این باور عمومی وجود داشته باشد که گروه مورد نظر تهدیدی برای جامعه محسوب می‌شوند. در این مرحله انتقاد علنی و پر سر و صدای کار فرمایان اخلاقی جامعه از وضع پیش آمده از یک سو

۱. <http://www.google.com/trends/explore#q=%D%AA%D%AB%YD%AA%AD%9A%D%AB&geo=SA&cmpt=q>.

۲. consensus.

و ضعف و سازمان نایافتگی جماعت مورد هجوم واقع شده از سوی دیگر به پیدایش هراس اخلاقی کمک خواهد کرد.^۱ بحث از تشیع و خطر آن از طرف رسانه‌های خاص به سکه روز بازار تبدیل شده است. به طور مثال در پایگاه خبری اخبار الیوم که سایتی مصری است با جستجوی کلمه شیعه صدها خبر با مضمون هشدار نسبت به انتشار و نفوذ تشیع در جهان اهل سنت دیده می‌شود.^۲ نمونه این اجماع در سطح عالی آن را می‌توان در اقدامات حاکمیتی مثل آنچه پس از انقلاب ۲۵ ژانویه ۲۰۱۱م در مصر اتفاق افتاد دید.

(تصویر ۱)^۳

بنابر مستندات منتشر شده در رسانه‌های مصری پس از سفر کوتاه یک روحانی شیعه به مصر نماینده‌گان سلفی مصری در پارلمان این کشور با رایزنی‌های بسیار و ایجاد اجماع در مجلس در پی ایجاد موانع قانونی در مسیر پدیده‌ای که نام تبشیر شیعی به خود گرفته است اقدام کردند.^۴

۱. rohloff,a.,& wright,s.(۲۰۱۰). Moral Panic and Social Theory Beyond the Heuristic. Byond the heuristic.cuttent sociology, p ۴۱۸.

۲. ر.ک: <http://www.akhbarelyom.com/News/Search?query=%D8%B4%>

۳. <http://www.almasryalyoum.com/news/details/۱۷۹۷۳۴>

۴. <http://www.almasryalyoum.com/News/Details/۱۷۹۷۳۴>

۴) عدم تناسب^۱

یکی از ویژگی‌های هراس اخلاقی در پاسخ جامعه نسبت به آن نهفته است چرا که پاسخ جامعه اغلب فاقد تناسب منطقی با تهدید گروه مورد نظر خواهد بود. حضور تاریخی جوامع خرد و کلان شیعه در اقصا نقاط جهان اسلام مساله‌ای غیر قابل انکار است. علاوه بر این سابقه تاریخی و آثار برجای مانده از تمدن شیعی در تمامی مناطق اسلامی بر حضور جدی این مذهب در جهان اسلام در طول عصرها گواه است خصوصاً در کشورهایی مثل مصر که سابقه حکومت فاطمیون شیعی را داشته است. چطور است که این مساله تا چند سال پیش مشکل و بحران محسوب نمی‌شده است اما امروزه حضور همیشگی گروه‌های شیعه در جهان اسلام به خطری مهلک و مخرب برای نظم اجتماعی جوامع اهل سنت معرفی می‌شود. در این خصوص می‌توان به موضع‌گیری‌های عجیب و نامتناسب احمد الطیب شیخ الزهر، علی جمعه مفتی سابق مصر در خصوص مواجهه با مساله تشیع اشاره کرد. موضع‌گیری‌هایی که بر اثر انتشار خبری بی‌اهمیت که از قضا پس از چند ساعت کذب آن هم روشن می‌شد صورت می‌گرفت؛ از مصادیق بارز این مورد است. همچنین برگزاری همایش‌ها^۲ و کنفرانس‌های بسیار برای بررسی موضوع انتشار تشیع از سوی گروه‌های سلفی نیز از قسم پاسخ‌های نامتناسب است؛ برای نمونه چندی پیش در الازهر همایشی برگزار گردید که در آن رهبران سلفی مصری بر مبارزه تمام قامت با انتشار تشیع تاکید کرده و سستی الازهر در این زمینه را نابخشودنی توصیف کردند.

(تصویر ۲)

همانطور که گفته شد این یک نمونه از ده‌ها همایشی است که مدام در خصوص موضوع تشیع توسط گروه‌های سلفی برگزار می‌گردد.

۵) ساختن و اغراق در اعداد و ارقام

گاه طرح نادرست ارقام و اعداد در خصوص فراوانی یک رخداد سبب ایجاد هراس اخلاقی می‌شود. چنانچه میزان بیان شده در خصوص یک عمل یا تعداد اعضای یک گروه فاصله زیادی با واقعیت داشته باشد می‌توان گفت که ملاک عدم تناسب محقق شده است. گاه رسانه‌ها مطالبی را عنوان می‌کنند که از ریشه دروغ است و هیچ رد پایی از ادعای مطرح شده در دنیای واقعیت دیده نمی‌شود. در این حال نیز می‌توان مدعی شد که معیار عدم تناسب محقق شده است. مثلاً در کتاب بعث الشیعی فی سوریه ۱۹۱۹ -

۱. <http://www.almasryalyoum.com/news/details/۳۰۵۶۵۸>

۲۰۰۷م^۱ اطلاعاتی از مناطق حضور شیعیان با جزئیات آن ذکر شده است که اغراق در آن مشهود است. همین کتاب منبعی برای نقل بسیاری از آمارها در خصوص شیعیان در سوریه از سوی گروه‌های سلفی افراطی قرار گرفته است. انتشار اخباری در خصوص حضور ده‌ها هزار نفر از نیروهای حزب الله لبنان در سوریه برای جنگ با سلفی‌ها نیز از همین دست آمار سازی‌ها یا اغراق در آمار و ارقام است.

(تصویر ۳)

۶) باورپذیر کردن شایعه‌ها

گاه مطلبی که منتشر می‌شود شایعه‌ی بیش نیست. در این موارد آمار و ارقامی منتشر نمی‌شود، ولی شایعه منتشر شده جایگزین واقعیت می‌شود. مثلاً در صفحه نخست روزنامه‌ی اخباریه که روزنامه‌ی الجزایری است خبری تحت عنوان «متصلون من البرج یسعون لنشر المذهب الشیعی: إمام شیعی جزائری فی قناة "الکوثر" يتحول إلى

۱. بعث الشیعی فی سوریه ۱۹۱۹ - ۲۰۰۷، المعهد الدولي للدراسات السوریة، دمشق، المعهد الدولي للدراسات السوریة، ۲۰۰۹م.

داعیه للجزائريين» منتشر شده است که با نقل خبری مدعی شده است که مبلغان شیعی الجرایری الاصل از جوانان الجزائری درخواست می‌کنند شیعه شوند، به ایران بیایند و با زینبیا شیعه (دختران شیعه) عقد متعه داشته باشند و بدانند که ایران با در اختیار قرار دادن سرمایه به آنها کمک می‌کند در پوشش تاجر و بازرگان مذهب شیعه را ترویج کنند.^۱

(تصویر ۴)

همچنین در خبری تحت عنوان «مجلس أئمة المساجد» بالجزائر يحذر من المد الشيعی.. ویؤكد: سببه «المال والنساء» جمال غول، رئیس المجلس الوطنی المستقل للأئمة فی الجزائر» مدعی شده است که ایران با امکانات مالی گسترده و با استفاده از زنان و مسالهی ازدواج متعه درصدد است تا مذهب تشیع را در الجزائر گسترش دهد.^۳

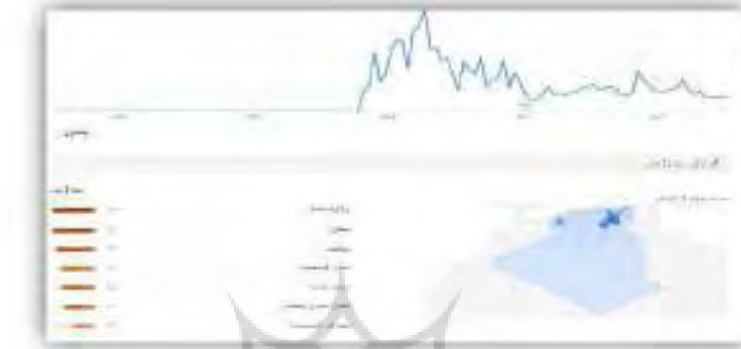
۱ . ويستغل بعض الأفراد ببرج بوعریب هذا الفضاء لتمرير رسالتهم لنشر المذهب الشيعي في المجتمع الجزائري المتماسك دينيا ومذهبيا، وتشكل القنوات الشيعية خطرا حقيقيا حسب المختصين على المجتمع الجزائري، في وقت أصبح الإعلام سلاحا فتاكا لنشر الطائفية والمذهبية، خصوصا أن التيار الشيعي يستعمل كل الوسائل عن طريق الترغيب والاستمالة والإغراء بالسفر والزواج بالزینبیا الشيعيات، وهو ما حدث حسب مصادرننا لأحد الأشخاص ببرج بوعریب الذي تم إغراؤه بزواج المتعه بزینبیه شيعية، ومساعدته بالأموال في إنشاء مشروع تجاری على أن يكون ناشرا للمذهب الشيعي.

۲ . <http://www.elikhbaria.com/ar/permalink/۱۰۳۲۳.html?VivvoSessionId=>

۳ . <http://www.almasryalyoum.com/news/details/۳۴۰۱۸۴>

در پی انتشار همین اخبار است که به یکباره جستجوی کلماتی همچون زواج المتعه، المتعه، المتعه الشيعيه، دار المتعه در میان کاربران الجزایری خود را به شکل نمودار ذیل نشان می‌دهد. و این نشانه‌ای بر توجه افکار عمومی به این شایعات است.

(نمودار توجه افکار عمومی کشور الجزایر به واژگان زواج المتعه و المتعه و...)^۱

۷) عدم توجه یکسان به دیگر مشکلات اجتماعی

گاه پرداختن به موضوعی خاص و کم اهمیت سبب می‌شود تا رسانه‌ها به موضوعاتی که آسیب اصلی و جدی جامعه هستند توجهی نداشته باشند یا با طرح مسائلی انحرافی اذهان عمومی را از مسائل اصلی منحرف کنند. مثلاً در فراز و نشیب انقلاب مردم مصر از سال ۲۰۱۱م تا کنون (ابتدای سال ۲۰۱۴م) بسیاری از گروه‌های سلفی افراطی به جای پرداختن به مسائل و مشکلات اصلی جامعه مصر از قبیل بحران امنیتی، انسداد سیاسی، رکود و بحران اقتصاد و معیشت به مسئله شیعه‌هراسی پرداخته و آن را مشکل اصلی جامعه معرفی می‌کنند و استفاده از رسانه‌های افکار عمومی را از مشکلات اساسی منحرف می‌کنند. تصویر ذیل یکی از صدها و هزاران خبری است که این روزها در این باره منتشر می‌شود.

(تصویر)^۱

۸) تغییر پاسخ در طول زمان (نوسان پذیری)^۲

چنانچه وجود انحرافی در جامعه واقعی باشد و پاسخ به انحراف نیز سیری منطقی داشته باشد، مقدار و میزان پاسخ نسبتاً قابل پیش بینی و اندازه گیری است. چنانچه واکنش در مقابل پدیده‌ای که از قبل وجود داشته، ناگهانی و به دور از انتظار شدت بگیرد. علت را می توان در پیدایش هراس اخلاقی جستجو کرد. مصداق این شاخص را می توان در ماجرای قتل شیخ حسن شحاته روحانی شیعه‌ی مصری دید. با وجود آنکه شیعیان برای سال‌های متمادی در مصر حضور داشته‌اند و حتی این کشور سابقه حکومت شیعی فاطمی را داشته و شیعیان با دیگر شهروندان مصری زندگی مسالمت

۱. <http://www.almasryalyoum.com/news/details/۲۱۸۴۶۶>.

۲ . volatility.

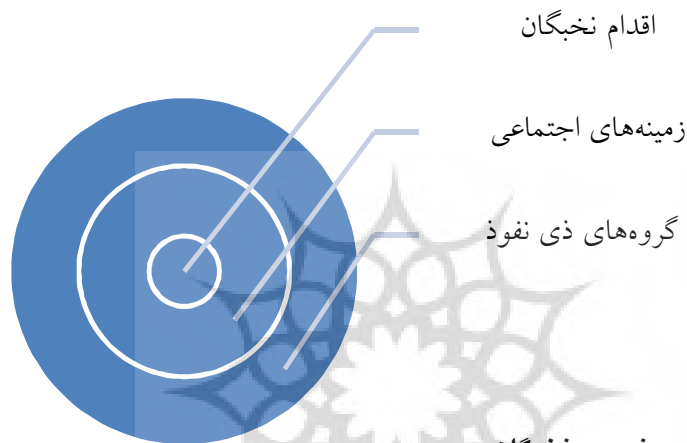
آمیزی داشته‌اند؛ اما پس از برگزاری یک همایش تبلیغاتی با پوشش رسانه‌ای تفصیلی و گسترده، در روستای «ابومسلم» در منطقه‌ی «ابوالنمرس» در استان «الجیزة» (در حدود ۳۰ کیلومتری جنوب قاهره) تبلیغات گسترده علیه شیعیان شدت گرفت چنانکه با کافر و نجس خواندن آنان، اهالی روستا به کشتن این روحانی شیعه ترغیب شدند. به گزارش فرانس پرس، یکی از شاهدان عینی به نام یاسر یحیی می گوید: «وقتی اهالی روستا از حضور شیخ حسن شحاته در روستا مطلع شدند، از صاحب منزل خواستند که او را به آنها تحویل دهد ولی صاحب منزل نپذیرفت و آنها هم شروع کردند به حمله به منزل.» در این حمله از کوکتل مولوتف استفاده شده و تلاش برای آتش زدن منزل در جریان بوده است. یاسر یحیی ادامه می دهد: «اهالی پتک و کلنگ‌های بزرگی آوردند و بخشی از دیوار منزل را خراب کردند و شیعیان حاضر در منزل را خارج کردند و شروع به کتک زدن آنها در میدان روستا کردند و آنقدر آنها را زدند تا کشته شدند.» بعد از کشته شدن هم پیکرهای شهدا را بر روی زمین کشیداند. به گزارش پایگاه المنار، اهالی حین ضرب و شتم این شیعیان، شعارهای «الله اکبر» و «شیعیان کافرند» و «کافر، کافر» سر می دادند.

۹) ناپایداری

هراس‌های اخلاقی با سوار شدن بر امواج ایجاد شده و به محض خوابیدن موج رسانه‌ای از بین خواهد رفت. به تعبیری هراس اخلاقی ممکن است سریع ایجاد شود، ولی پایدار نبوده و بعد از گذشت چند ماه یا چند سال از اذهان رخت بر خواهد بست و جای خود را به مسائل جدید خواهد داد.^۱ فهم این شاخص این راهکار را به ما می-آموزد که با اقدامات نسنجیده نباید به تداوم فضای رسانه‌ای علیه شیعه کمک کنیم بلکه می‌توانیم با طرح مسائل جدید و به اصطلاح اقدامات پیش‌دستانه‌ی رسانه‌ای فضای ضد شیعه را محو یا حداقل تنگ کنیم.

چه کسانی ایجاد شیعه‌هراسی می‌کنند؟

سوالی که در اینجا به ذهن خطور می‌کند آن است که در ایجاد و گسترش شیعه‌هراسی چه گروه‌هایی از جامعه بیشترین تأثیر را دارند؟ در پاسخی اجمالی می‌توان چنین گفت که در ایجاد شیعه‌هراسی چند لایه از عوامل به شکل ذیل عمل می‌کنند.

الف) نظریه مهندسی نخبگان

بنابر نظریه مهندسی نخبگان بخشی از تحریف‌کنندگان و هراس‌آفرینان طبقه‌ی حاکم جامعه هستند که در راستای منافع خود اقدام به ایجاد و یا برجسته‌سازی تهدیدی فرضی می‌کنند تا از این طریق به منافع خاص دست یابند و یا توجه اذهان عمومی را از ضرورت انجام برخی اصلاحات اجتماعی منحرف کنند. و به تعبیری فرا فکنی‌کنند. نمونه این رفتار در موضوع شیعه‌هراسی را می‌توان در تحولات کشور مالزی مرتبط با موضوع شیعه‌هراسی

ب) نظریه عوام‌گرایی

به موجب نظریه عوام‌گرایی، هراس اخلاقی ریشه در بطن جامعه دارد و از بدنه مردم نشأت می‌گیرد. به موجب این نظریه، قوای حاکم و یا رسانه‌ها نمی‌توانند بدون هیچ پیش‌زمینه‌ای در مردم ایجاد هراس اخلاقی کنند. پیش‌زمینه هراس اخلاقی می‌بایست در درون مردم وجود داشته باشد تا برجسته‌سازی رسانه‌ای یا رخداد واقعه‌ای

خاص بتواند هراس اخلاقی را دامن بزند. امروزه گسترده‌ترین موج شیعه‌هراسی و اقدامات خشونت‌آمیز را در سوریه شاهدیم؛ شاید این سوال به ذهن خطور کند که این همه خشونت علیه تشیع در این کشور از کجاست؟ در پاسخ باید به این نکته توجه کرد که واکاوی تاریخی و پیشینه جامعه سوری لایه‌های از واقعیت را برملا می‌کند که عجیب و حیرت‌آور است!!! تحولات و خشونت‌های امروز در سوریه علیه شیعیان برای مردم و سرزمین شامات امری جدیدی نیست! تاریخ کهن سرزمین شامات موبه‌مو اقداماتی خشونت‌آمیز شبیه آنچه امروز سلفیون در سوریه مرتکب می‌شوند را گزارش کرده است، در ادامه چند نمونه تاریخی آن را ذکر می‌کنیم.

مؤلف کتاب «نهر الذهب فی تاریخ حلب» در گزارشی تاریخی نقل می‌کند « در رمضان سال ۱۲۱۲هـ ق درگیری عظیمی میان سادات شیعه و گروهی سنی موسوم به یکجریه در حلب رخ داد. در این نزاع گروه یکجریه بر سادات غلبه کردند و سادات به ناچار به مسجد جامع اطروش پناه بردند، یکجریه آن‌ها را در مسجد محاصره کردند و مانع رسیدن آب و غذا به سادات شدند تا جائی که در اثر فشار تشنگی و گرسنگی قوای بدنی محاصره شدگان تحلیل یافته و مشرف به مرگ شدند؛ پس از این ضعف شدید، سادات در مانده گروه یکجریه را قسم شرعی داده و طلب امان کردند و گروه مهاجم قسم خورده و به سادات امان دادند. سادات که به مهاجمان اعتماد کرده بودند درهای مسجد را گشودند و در عین ناباوری با شمشیرهای آخته مواجه شدند، یکجریه بی‌رحمانه سادات تشنه را با نهایت خشونت به شکلی عجیب و پاور نکردنی - نویسنده صحنه‌هایی را توصیف می‌کند که از ترجمه آن عاجزم - قتل عام می‌کردند.

در این حال سادات آن‌ها را به خدا و رسول قسم می‌دادند و به پیامبر و آلش علیهم السلام استغاثه می‌جستند.^۱ نویسنده نهر الذهب در ادامه می‌نویسد: «و من الغریب ان یکجریا ظفر باخیه السید و اراد ان یقتله فاستغاث بشربه ماء قبل القتل، فبال فی فمه و قتله.»^۲

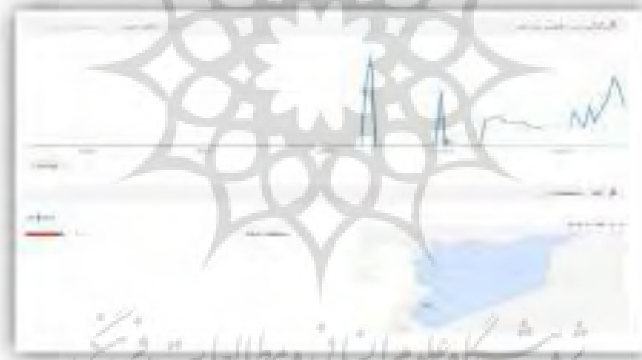
۱. کمال البالی الحلبي الشهير بالغزنی، نهر الذهب فی تاریخ حلب، التصیحح دکتر شوقی شعث، دار القلم العربی بحلب،

۱۹۹۳م، ج ۳، ص ۲۴۳.

۲. همان.

در گزارش دیگری البالی می‌نویسد: «ثم فی حدود الألف وما بعدها أخذ أهل التشيع يتنكرون وبأفعال أهل السنة يتظاهرون فصار يتسنى لهم أن يتزلفوا إلى الحكومة ويحرزوا من قبلها المناصب العالية ويبطشوا بأهل السنة باطنا إلى أن كان من أمرهم ما سنورده في ترجمة مصطفى بن يحيى بن قاسم الحلبي الشهير بطه زاده. وبعد أن فتك بهم المذكور أخفوا أمرهم. وربما كان أهل السنة في أواسط القرن الثالث عشر يظفرون بشيعی فعل منکرا فشهروه بإحراق خشبة يطاف بها في شوارع حلب وينادی حاملها هذه خشبة فلان الراضی. ثم انقطع هذا العمل لانقراض الشيعة وتلاشيهم بالمرّة غير أنه لم يزل يوجد في حلب عدة بيوت معلومة يقذفهم بعض الناس بالرفض والتشيع ويتحامون الزواج معهم مع أن ظاهرهم على کمال الاستقامة وموافقة أهل السنة والجماعة والله أعلم بحقيقة عباده.»^۱

نمودار ذیل روند حساسیت افکار عمومی به واژگان شیعه، تشیع را در سوریه نشان می‌دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

(نمودار ۵)

ج) نظریه گروه ذی نفوذ

یکی از نظریات معروف در باب علت ایجاد هراس اخلاقی نظریه گروه‌های ذی نفوذ است که از مهم‌ترین طرفداران آن می‌توان هووارد بکر را نام برد. به موجب این نظریه

۱. کمال البالی الحلبي الشهير بالغزني، نهر الذهب في تاريخ حلب، پیشین، ج ۱، ص ۲۴۳.

۲. <http://www.google.com/trends>

پس از طرح یک موضوع توسط یک گروه ذی نفوذ، مردم عادی نیز گاهی آن مسئله را مهم پنداشته و موضوع تبدیل به نگرانی عمومی جامعه و نه تنها آن گروه خاص می‌شود. به موجب این نظریه برای درک این‌که یک هراس اخلاقی برگرفته از کدام گروه ذی نفوذ است، باید به دنبال پاسخ این پرسش بود که کدام گروه از ایجاد هراس اخلاقی نفع می‌برد. کدام گروه است که از معرفی شدن موضوع مورد بحث به عنوان تهدیدی جدی برای جامعه سود می‌کند.

به موجب این نظریه گروه‌هایی نظیر مجامع صنفی، گروه‌های مختلف پلیس، بخشی از رسانه‌ها، گروه‌های مذهبی، سازمان‌های آموزشی و... ممکن است به دنبال منافع خاص خود باشند و امور مرتبط با اهداف خود را برجسته کنند. به عنوان نمونه پوشش خبری موارد مورد علاقه خود را گسترش دهند، توجه قانون‌گذار را جلب کنند، قانونی خاص به تصویب برسانند، تقاضای اعمال دقیق قانون را داشته باشند و یا دوره تحصیلی جدیدی را بنا بگذارند.

تأثیر هراس اخلاقی

یکی از ویژگی‌های هراس اخلاقی، ناپایداری آن بود. گرچه شیعه‌هراسی به مثابه هراس اخلاقی سوار بر امواج رسانه‌ای می‌آید و دیر یا زود فروکش می‌کند، اما آیا این به آن معنا است که شیعه‌هراسی تأثیری در اجتماع باقی نمی‌گذارد؟ به دیگر سخن آیا هراس اخلاقی میراثی در قالب قانون، موسسات، گروه‌ها، جنبش‌ها و دیگران بر جای می‌گذارد؟ در پاسخ باید گفت در مواردی که میزان نگرانی جامعه زیاد بوده و سطح وسیعی از جامعه درگیر شیعه‌هراسی شده‌اند، احتمال تأثیر شیعه‌هراسی در نهادهای چون نهاد قانون‌گذاری فزونی می‌یابد. مصداق این امر را می‌توان در کشورهای کومور، اندونزی و مالزی عیناً مشاهده کرد. در این سه کشور برای مقابله با تشیع قانون منع تبلیغ تشیع و غیر قانونی بودن این مذهب به صورت رسمی و قانونی از سوی دولت اعلام شده است.

همچنین بسیاری از گروه‌های غیر شیعه اما همسو با تشیع، همچون بسیاری از گروه‌های سنی برای آنکه تحت فشار اجتماعی قرار نگیرند و در معرض تهمت و

تهدید نباشند به شدت از شیعیان تبری می‌جویند. مثلاً یکی از مهم‌ترین نهادهای مذهبی کشور ساحل عاج «مجلس الاثمه» (COSIM) است که امامان جماعت پایتخت عضو آن هستند؛ در سال‌های اخیر که موج شیعه‌هراسی از سوی مبلغان وهابی در این کشور فعال شده است. با وجود آنکه شیعیان نیز در این مجلس نماینده دارند. رئیس این نهاد «شیخ ابوبکر فوفنا» در تاریخ (۲/۴/۲۰۱۴ - ۴/۴/۱۴۳۵) جلسه‌ای با موضوع «چگونگی رابطه با شیعیان» تشکیل داده و در نهایت تصمیمات ذیل را اخذ می‌کند.

- ❖ همه‌ی اعضای این نهاد می‌بایست تمام روابط خود را با شیعیان قطع کنند؛
- ❖ هیچ کدام از امامانی که اعلام تشیع کرده‌اند نمی‌توانند عضو این نهاد یا نهادهای فرعی این مجلس باشند؛
- ❖ این مجلس هیچ مسئولیتی را به امامانی که اعلام تشیع کرده‌اند واگذار نمی‌کند؛
- ❖ هیچ دعوتی از شیعیان از طرف مجلس ائمه قبول نمی‌شود؛
- ❖ هیچ دعوت‌نامه‌ای برای شیعیان ارسال نمی‌شود؛
- ❖ در مساجد تحت اشراف مجلس ائمه، شیعیان اجازه امام شدن و برپایی نماز و مراسم ندارند؛
- ❖ اجازه اذان گفتن و مودنان شیعه داده نمی‌شود؛
- ❖ از همه ائمه جماعت خواسته می‌شود فرزندان خود را از مدارس شیعه خارج کنند.^۱

از آثار شیعه‌هراسی می‌توان به این امر اشاره کرد که گروه‌های ذی‌نفوذ برای وصول به منافع خود با برچسب شیعه و مد شیعی میدان عمل را برای گروه‌های غیر شیعی هم ضیق و محدود می‌کنند؛ مثلاً گروه‌های سلفی شیعه‌ستیز با برچسب تشیع به جنگ صوفیه رفته و با اتهام تشیع با آنها تسویه حساب می‌کنند؛ در حالی که می‌دانیم مشی صوفیان و شیعیان بسیار با هم متفاوت است.

۱. مصاحبه نگارنده با لاسینا کولیبالی از دانش‌آموختگان ساحل عاجی جامعه المصطفی در حاشیه ششمین اجلاس دانش‌آموختگان جامعه المصطفی العالمیه ۲ اسفند ۱۳۹۲.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

گسترش پدیده‌هایی همچون شیعه‌هراسی در دنیای امروز از منظرهای مختلفی قابل تحلیل است. منظر رسانه‌ای و ارتباطاتی یکی از این وجوه است. در دنیای امروز با تحولاتی همچون کم رنگ شدن مرزهای دولت‌ها و کم شدن فاصله‌های زمانی و مکانی میان انسان‌ها هویت بشری نوع دیگری تعریف می‌گردد، بر خلاف گذشته دیگر هویت‌ها با تابعیت کشورها، رنگ، نژاد، زبان و قومیت تعریف نمی‌شود؛ بلکه اعتقادات در تعریف هویت نقش مهمی یافته است لذا طرفداران یک مرام و اعتقاد سعی می‌کنند با تعریف غیر و احیانا دشمن برای خود به هویت سازی اقدام کنند. در این میان فهم پروژه شیعه‌هراسی به مثابه هراس اخلاقی، فرآیندی است که در گام نخست توسط غرب در بستر سیاست راهبردی اسلام ستیزی در خارج از جهان اسلام، در گام دوم توسط گفتمان اسلام سنی و در گام سوم توسط گفتمان سلفی افراطی و تکفیری در درون جهان اسلام دامن زده شده و تشدید می‌شود. شیعه‌هراسی همچون هراس اخلاقی امری زائیده‌ی مدیران رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطاتی در دنیای جدید است؛ که با در دستور کار قرار دادن این مساله با روش‌های مختلف رسانه‌ای سعی در تامین منافع گروه‌های تحریف‌کننده و ذی‌نفع دارند. کنش‌گران و انگیزه‌های آن‌ها از ایجاد این موج را می‌توان به شکل خلاصه و گویا در قالب مدل "بن یهودا" و "گود" این‌گونه پیچیده و چند لایه در پیوند انگیزه‌ها و کنش‌گران متعدد دید^۱.

مادی، ماتریالیستی	معنوی یا ایدئولوژیک	انگیزه
✓	✓	سطح کنشگران نخبگان
✓	✓	هیئت‌ها انجمن‌ها رسانه‌ها اتحادیه‌ها
	✓	توده‌ها به صورت خود جوش

بنابراین سیاست‌گذاران، دل‌سوزان و دست‌اندرکاران مسائل تشیع ضمن قبول برخی اشتباهات درونی همچون قمه‌زنی و... باید به این امر توجه داشته باشند که رسانه‌های سهم بسزایی در رشد شیعه‌هراسی دارند؛ لذا مهم‌ترین و موثرترین راه مقابله با موج شیعه‌هراسی را نیز می‌توان حضور موثر رسانه‌ای و مقابله عالمانه از طریق ابزارها و تکنیک‌های رسانه‌ای دانست.

تولید محصولات فاخر هنری و سینمایی با موضوعات اسلامی ناب گام موثری در کم رنگ کردن مقوله اسلام‌هراسی و شیعه‌هراسی است؛ فلسفه، عرفان و هنر اسلامی زبان مشترک قلب، عقل و زیبایی‌شناسی میان مردم است. آرای فلسفی ابن سینا، سهروردی، ملا صدرا در حوزه انسان‌شناسی و شناخت‌شناسی و آرای عرفانی فردوسی، عطار، حافظ در حوزه عشق، معرفت و فتوت و آثار هنری معماری، موسیقی، سینما و ادبیات داستانی می‌تواند بنیادهای نظری و تبلیغی اسلام‌هراسی در غرب را سست گرداند. هنرمندان جهان اسلام با ارائه آثار هنری خود و به‌جای تبلیغ مستقیم تعالیم دینی، با استفاده از زبان هنر، می‌توانند با رشد اسلام‌هراسی مقابله و راه را برای گفت‌وگو باز کنند. ساخت فیلم‌هایی که ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی و معنوی اسلامی را نشان دهند می‌تواند تأثیر بسزایی در افکار عمومی غرب داشته باشد.

در عصر حاضر که علاوه بر تبلیغات منفی علیه اسلام، گروه‌های تکفیری با اقداماتشان چهره اسلام را مخدوش می‌کنند، تنها راه برای جلوگیری از ترویج اسلام‌هراسی، معرفی اسلام رحمانی به روش‌های مختلف هنری و علمی است. شهروندان غرب باید بدانند که اسلام ناب با تفکراتی که تکفیری‌ها و افراطیون به‌نام اسلام تبلیغ می‌کنند، متفاوت است. بنابراین به‌کارگیری نیروهایی که با فرهنگ اسلام و غرب آشنا هستند و ایجاد زمینه برای گفت‌وگو، نخستین گام برای جلوگیری از رشد اسلام‌هراسی است.

آسیب‌شناسی فعالیت‌های فرهنگی خارج کشور، (صدا و سیما، مراکز اسلامی در لندن، هامبورگ، وین، واشنگتن، نیویورک، جامعه المصطفی، سازمان فرهنگ و

ارتباطات اسلامی، مجمع تقریب مذاهب اسلامی، معاونت سینمایی و هنری وزارت ارشاد) تدوین راهبرد، اهداف و رویکردهای فرهنگی-هنری معرفی اسلام رحمانی به غرب، تغییر برخی مدیران فعلی نهادهای فرهنگی متولی امور خارجی، بکارگیری نیروهایی که شناخت کافی نسبت به اسلام و غرب دارند، برگزاری سمینارهای علمی و نمایشگاهها، و برنامه‌های هنری ماهیانه در شهرهای اصلی غرب نظیر، لندن، واشنگتن، پاریس، نیویورک، برلین، رم، مادرید...، برگزاری تورهای ایران‌گردی برای تجار، اساتید، دانشجویان، روزنامه‌نگاران، نویسندگان و دیپلمات‌های جهان غرب، تولید فیلم‌های سینمایی و انیمیشن برای مخاطب غربی جهت معرفی فرهنگ و تمدن و ارزش‌های متعالی اسلامی، از جمله راه‌کارهای کاهش موج اسلام‌هراسی در غرب و تصحیح تصور نادرست غربی‌ها درباره اسلام عزیز است.

منابع:

فارسی:

۱. تاجیک، محمدرضا، گفتمان، یادگفتمان و سیاست. تهران، موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۳.
۲. توپراک، محمد، اسلام‌هراسی در غرب، چرا آنها از اسلام متنفرند، مندرج در اسلام‌هراسی پس از ۱۱ سپتامبر علل روندها و راه حل ها، تهران، پژوهشکده فرهنگ هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۳. حقیقت، سید صادق، روش شناسی علوم سیاسی. قم، دانشگاه علوم انسانی مفید. ۱۳۸۷.
۴. رمضان البوطی، محمد سعید، سلفیه بدعت یا مذهب، ترجمه حسین صابری، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۸۷.
۵. ستوده، هدایت‌الله، آسیب شناسی اجتماعی، تهران، آوای نور، چاپ ششم، ۱۳۷۹.
۶. سجاد پور، سید محمد کاظم، بنیاد استراتژیک اسلام‌هراسی، مندرج در: اسلام‌هراسی پس از ۱۱ سپتامبر علل روندها و راه حل ها، تهران، پژوهشکده فرهنگ هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۷. سلیمی، علی و محمد داوری، جامعه شناسی کجروی، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول ۱۳۸۰.
۸. شهابی، محمود، درس گفتارهای نظریه فرهنگ، تنظیم روح الله دهقانی، قم، دانشگاه باقر العلوم علیه السلام، ۱۳۹۲.
۹. فیرحی، داوود، قدرت، دانش و مشروعیت در اسلام (دوره میانه). تهران، نشر نی، ۱۳۷۸.
۱۰. متقی، ابراهیم، رویارویی غرب معاصر با جهان اسلام، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، ۱۳۷۸.
۱۱. نجفی ابرند آبادی، علی حسین و سید مهدی سید زاده، رژیم بین المللی هراس اخلاقی: نقش رسانه‌ها، تحقیقات حقوقی، دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۱، شماره ۸.
۱۲. هانتگیتون، ساموئل، برخورد تمدن‌ها و بازسازی نظم جهانی، ترجمه محمد علی حمید رفیعی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۸.

عربی:

۱. بحث الشیعی فی سوریه ۱۹۱۹ - ۲۰۰۷، المعهد الدولی للدراسات السوریة، دمشق، المعهد الدولی للدراسات السوریة، م ۲۰۰۹.
۲. الحلبي، کمال البالی، الشهير بالغزنی، نهر الذهب فی تاریخ حلب، التصیح دکتور شوقی شعث، دار القلم العربی بحلب، ۱۹۹۳ م.

لاتین:

۱. cohen, Stanley.falk devils and moral panics, ۱۹۷۲, (۳rd ed) london routledge ۲۰۰۲.
۲. new oxford American dictionary, ۲۰۰۷.
۳. rohloff,a.& wright,s.(۲۰۱۰). Moral Panic and Social Theory Beyond the Heuristic. Beyond the heuristic.curent sociology, p ۴۰۴.

اینترنتی:

۱. <http://www.akhbarelyom.com>
۲. <http://www.almasryalyoum.com>
۳. <http://www.elikhbaria.com>